

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Jäntti, Saara

Title: Koti ja hulluus, koditon hulluus

Year: 2014

Version:

Please cite the original version:

Jäntti, S. (2014). Koti ja hulluus, koditon hulluus. *Niin & näin*, 21(4), 77-79.
<https://netn.fi/artikkeli/koti-ja-hulluus-koditon-hulluus>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Saara Jäntti

Koti ja hulluus, koditon hulluus

[INGRESSI/SITAATTI]

”Oli kuin hänet olisi ajettu ulos talostaan, sillä välin kun paholaiset mellakoivat sisällä ja käänsivät kaiken ylösalaisin.” – Bessie Head¹

[/INGRESSI/SITAATTI]

Hulluustutkimus eli hulluuden kulttuurisia ilmaisu- ja hoitomuotoja tarkasteleva yhteiskuntatieteellinen ja humanistinen tutkimus avaa tapoja jäsentää mielen ja toimintakyvyn hajoamisesta aiheutuvaa kärsimystä. Tässä tutkimusperinteessä on pyritty potilaan näkökulmasta tarkastelemaan hulluuden historiallisesti muuntuvia selitysmalleja, tulkintoja, määritelmiä sekä niitä usein alistavia tai sortavia lääketieteellisiä ja sosiaalisia käytänteitä, joilla tuota kärsimystä on pyritty hallitsemaan.²

Omissa tutkimuksissani olen kuitenkin päätenyt hieman toisenlaiseen näkökulmaan. Olen tarkastellut niitä tiloja ja tapoja, joilla mielen järkkymisen ja psykiatristen hoitotoimenpiteiden muovaamat psykiatriset, sukupuolittuneet yksilöt kiinnittyvät maailmaan kärsimyksensä keskellä erilaisissa historiallisissa ja kulttuurisissa tilanteissa³. Niin naisten (osin) omakerrallisia tarinoita käsitelleessä väitöskirjassani kuin myös parhailaan käynnissä olevassa draama/yhteisötutkimuksessani nuorten suomalaisten tuetusti asuvien mielenterveyskuntoutujien kanssa olen käsitellyt sitä, miten mielen(terveyden) järkkyminen vaikuttaa ihmisen kykyyn ja tapaan asuttaa paikkoja ja kokea yhteyttä rakennettuun, sosiaaliseen, imaginaariseen ja materiaaliseen ympäristöön⁴. Näitä joskus minimaalisia, konkreettisia, abstrakteja, todellisia ja kuviteltuja tiloja, tapoja ja yhteisöjä olen kutsunut kodeiksi, sillä koti esiintyy pelkistetyimmillään juuri suhteena itsen ja itsen ulkopuolisen tilan välillä⁵.

Sairautta ja hulluutta on kuvattu kodittomuuden tiloina⁶. Koti tarjoaa metaforan, jonka kautta kokemus sairaudesta ja minän hajoamisesta jäsentyy. Psykoottisiin tiloihin kuuluu usein tunne uhattuna olemisesta ja jopa kokemus suoranaista väkivallasta sisäisessä todellisuudessa. Tämä väkivalta tekee kokijasta suojattoman, kodittoman. Hulluus näyttäytyy suojaavien rajojen ja kiinnipitävien yhteyksien hajoamisena.

Koti, paikan asuttaminen ja identifiointuminen itsen ulkopuoliseen tilaan, on kuitenkin osa ihmisyyttä. Kuten feministitutkijat ja -filosofit ovat osoittaneet, paikan asuttaminen on sukupuolitettua, kulttuurisidonnaista toimintaa, ja feministisessä psykiatrian ja psykologian kritiikissä sekä kulttuurintutkimuksessa koti usein osoitetaan paikaksi, joka altistaa naisia väkivallalle ja alistuksella – ja suorastaan ajaa heitä hulluuteen⁷. Toisaalta potilaskertomuksissa koti näyttäytyy monimerkityksisenä kaipauksenkin kohteena, jota mielisairaalaratinoissa ikävöidään, ja jonne kaipaamista potilailta myös odotetaan⁸. Koti ja kaipaus ovat tässä kontekstissa terveyden merkki.

Toisaalta mielisairaaloihin rakentuu pieniä, lokeron tai käsilaukun kokoisia yksityisyyden tiloja, jotka omalla tavallaan edustavat kotia. Kotiin kuitenkin kuuluu mahdollisuus lähteä sieltä pois; koti rakentuu lähtemisen ja paluun mahdollisuuden kautta⁹. Paikka, josta poistuminen on mahdotonta, on vankila. Avohoidon yleistymisestä huolimatta psykiatria käyttää yhä hoitokeinona potilaan erottamista kotiympäristöstään, ja juuri asumisen ja ihmisyyden kytköksen kautta pakkohoidosta muodostuu myös ihmisoikeuskysymys. Kokijalleen se on eksistentiaalinen kriisi. Sairaiden sulkeminen mielisairaaloihin onkin kirvoittanut kritiikkiä koko sairaaloiden historian ajan¹⁰.

Sairaaloiden ulkopuolella, ”kotimaailmassa”¹¹ mielenterveyskuntoutujien voi olla vaikea löytää itselleen kotia mielenterveyden ongelmien leimaavuuden ja niihin liittyvien ennakkoluulojen ja negatiivisten representaatioiden vuoksi¹². Mielenterveyden ongelmat voivat aiheuttaa ongelmia arjen hallinnassa ja johtaa asunnottomuuteen, ja asuinpaikan menettäminen ja puute taas voivat aiheuttaa myös mielenterveyden ongelmia¹³. Tosin skitsofrenian kaltaisten vakavien mielenterveysongelmien ja asunnottomuuden välillä ei näyttäisi olevan suoraa yhteyttä, vaan yhteys rakentuu köyhyyden ja siitä aiheutuvan ongelmien kumuloitumisen kautta¹⁴.

Mielenterveysongelmat ovat länsimaissa yksi suurimmista työkyvyttömyyden aiheuttajista. Avohoidon yleistymisen myötä kodista onkin tullut pääasiallinen paikka, jossa mielenterveysongelmien kanssa eletään. Se on paikka, jossa päätökset lääkkeenottamisesta tai ottamatta jäämisestä, hoitoon hakeutumisesta tai toimittamisesta tehdään. Kodin ja (erityisesti naispuolisen) asujan kiinteä kulttuurinen yhteys näkyy siinä, että kotia voidaan esimerkiksi sosiaalityön piirissä käyttää myös terveydentilan arviointiin ja konkreettista kodin

epäjärjestystä ja sekasotkua pitää merkinä asujan heikosta terveydestä ja kyvystä huolehtia itsestä ja toisista¹⁵.

Koti on kuitenkin paljon muuta kuin konkreettinen asuinpaikka. Se voi olla yhteisö, sosiaalinen verkosto. Kodin tuntu voi löytyä uppoutumisesta mielekkääseen tekemiseen. Hulluuden keskellä nämä ”kodit” edustavat sitä, minkä kuntoutujat kokevat ja näkevät eletäväksi, elinkelpoiseksi ja missä elämä kaiken keskellä tapahtuu. Kärsimys, jota hulluuskertomuksissa usein kuvataan kieltä pakenevaksi kokemukseksi, jota on mahdoton sanallistaa, toimii taustana. Valokeilassa sen sijaan on silkkana sietämisenäkin näyttäytyvä (pieni) toimijuus¹⁶.

Elettynä suhteena itselle merkityksellisiin tiloihin ”koti” on aina keskeneräinen prosessi, suhde, joka pysyy elossa vain ainaisessa kysymyksessä: mikä, mitä, missä, millaisia ovat sinun kotisi? Näyttääkin siltä, että nuorten mielenterveyskuntoutujien kanssa valmistelemamme esitys tulee päättymään juuri tähän kysymykseen. Pohdittuamme yli puoli vuotta kodin merkityksiä, merkkejä, symboleja, toimintoja ja tiloja sekä kotiin liittyviä reittejä ja tarinoita, olemme päättäneet huokoiseen, tilanteiseen esitykseen, joka rakentuu kulloinkin läsnä olevien ihmisten välisessä kanssakäymisessä – ja päättyy kysymykseen. Sillä niin kauan kun koti on kysymys, lähestymme ihmistä ihmisenä, ja hulluus on tausta, jota vasten tuo ihmisyys piiryy ja jäsentyy.

Kirjallisuus

Ahmed, Sara, *Strange Encounters. Embodied Others in Post-Coloniality*. London, Routledge 2000.

Appignanesi, Lisa, *Sad, Mad and Bad. Women and Mind Doctors from 1800 to 2000*. London, Virago 2008.

Cross, Simon, *Mediating madness. Mental Distress and Cultural Representation*. New York, Palgrave Macmillan 2010.

Felski, Rita *The Invention of Everyday Life*. Teoksessa *Doing Time. Feminist Theory and Postmodern Culture*. New York and London, New York University Press 2000.

Frame, Janet, *Faces in the Water*. London, Women's Press 1980.

Gilbert, Sandra and Gubar, Susan *Madwoman in the Attic. Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (1979). New Haven, Yale University Press 2000.

Goffman, Erving (1961) *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Lontoo, Penguin 1991.

Head, Bessie, *A Question of Power*. Heinemann, London 1974.

Homes in Transformation. Dwelling, Moving, Belonging. Johansson, Hanna ja Kirsi Saarikangas (toim.) Helsinki, SKS 2009.

Honkasalo, Marja-Liisa, Elämä on *ahasta* täällä. Otteita maailmasta, joka ei pidä kiinni. Teoksessa *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Honkasalo, Marja-Liisa, Terhi Utriainen ja Anna Leppo (toim.) Tampere, Vastapaino 2004, 51-81.

Jäntti, Saara *Bringing Madness Home. The Multiple Meanings of Home in Janet Frame's Faces in the Water, Bessie Head's A Question of Power and Lauren Slater's Prozac Diary*. Jyväskylä Studies in Humanities 2012.

Jönsson, Lars-Eric, Home, Women, and Children: Social Services Home Visits in Postwar Sweden. *Home Cultures* Vol. 2 No. 2, 2005, 153-174.

Reiss, Benjamin, *Theaters of Madness. Insane Asylums and Nineteenth-Century American Culture*. The University of Chicago Press, Chicago 2008.

Rose, Jacqueline, On the 'Universality' of Madness. Bessie Head's *A Question of Power*. *Critical Inquiry* Vol. 20 No. 3, 1994, 401-418.

Showalter, Elaine *The Female Malady. Women, Madness and the English Culture 1830-1980* (1985). London, Virago 1987.

Svenaesus, Fredrik, The body uncanny – Further steps towards a phenomenology of illness. *Medicine, Health Care and Philosophy* 3, 2000, 125–137

Tischler, Victoria and Panos Vostanis, Homeless Mothers: Is there a Relationship between Coping Strategies, Mental Health and Goal Achievement? *Journal of Community & Applied Social Psychology* Vol.17, No. 2, 2007, 85-102.

Toro, Paul A. et al. Distinguishing Homelessness from Poverty. A Comparative Study. *Journal of Consulting and clinical Psychology* Vol. 63 No. 2, 1995, 280-289.

Ussher, Jane, *Women's Madness. Misogyny or Mental Illness?* New York, Wheatsheaf 1991.

Ussher, Jane, Are We Medicalizing Women's Misery? A Critical Review of Women's Higher Rates of Reported Depression. *Feminism & Psychology* Vol. 20, No. 1, 2010, 9-35.

Ussher, Jane, *The Madness of Women. Myth and Experience*. New York, Routledge 2012.

Wood, Mary Elene, *The Writing on the Wall. Women's Autobiography and the Asylum*. Urbana and Chicago, University of Illinois Press 1994.

Young, Iris Marion *Intersecting Voices. Dilemmas of Gender, Political Philosophy and Policy*. Princeton, Princeton University Press 1997.

¹ Head 1974, 49.

² Esim. Showalter 1987; Ussher 1991 ja 2012. Mielisairauden sijaan tutkimuksissa on käytetty termiä 'hulluus', sillä lääketieteen ja psykiatrian tavat jäsentää, nimetä, kohdata ja hoitaa mielen erikoisuuksia ovat historiallisesti vain yksi tapa ymmärtää niitä. 'Hulluus' on eräänlainen kattokäsite, joka 'mielisairautta' väljemmin ottaa huomioon sen, että hulluuteen on liitetty ja liitetään yhä erilaisia tulkintakehyksiä. Mielen ilmiöitä on historiallisesti ja eri kulttuureissa käsitelty ja ymmärretty yksilöivän sairaus-käsityksen lisäksi myös uskonnollisessa ja vainajien läsnäoloon tämänpuoleisessa nojaavissa konteksteissa. Esimerkiksi kokemus äänien kuulemisesta sairauden merkinä liittyy ilmiön lääketieteellistämiseen ja medikalisaatioon eikä näin ollen ole lainkaan universaali ilmiö (ks. esim. Rose 1996, 406). Historiallisesti tarkasteltuna myös ne tavat, joilla mielen järkkymistä ja mielenterveysongelmista kärsiviä on kohdattu ja kohdeltu vaikuttavat ainakin näin jälkiviisaasti tarkasteltuina melko hulluilta.

³ Mielen järkkymisen kokemuksellisessa tarkastelussa näen sairautta keskeisempänä juuri kärsimyksen. Emil Kraepelinin (1856–1926), saksalaisen (kyseenalaisenkin) psykiatrian uudistajan sanotaan sanoneen oppilailleen, että mielisairaus, lievimmissäkin muodoissaan, pitää sisällään suurimman määrän kärsimystä, mitä lääkäri koskaan joutuu kohtaamaan (Appignanesi 2008, 190). Diagnostiset luokittelut jäsentävät kärsimyksen ilmenemismuotoja ja yrityksiä poistaa sitä, mutta, paradoksaalista kyllä, myös ajoittain lisäävät sitä.

⁴ Jäntti 2012; Jäntti 2014–2017, ”Jotta olisi: Paikka maailmassa. Etnografinen tutkimus suomalaisten mielenterveyskuntoutujien kotiaiheisesta draamaprojektista”.

⁵ Felski 2000, 88; Young 1997, 141.

⁶ Svenaeus 2000, 131.

⁷ Esim. Gilbert ja Gubar 2000, 85; ks. myös Showalter 1987 ja Ussher 1991, 2010, 2012. Kotia on kuitenkin myös puolustettu feministisessä keskustelussa, esim. Young 1997, 134–140 ja hooks 1990, 147.

⁸ Esim. Janet Framen romaanissa *Faces in the Water* mielisairaalan potilaat kyselevät jatkuvasti lääkäreiltä, pääsisivätkö he kotiin, koska ”heissä ei ole mitään vikaa” (Frame 1961, 39). Romaanissa sairaala muodostuu liminaalilaksi, jonne sopeutuminen ja asettuminen samoin kuin kotiin haluaminen ovat kotiuttamiseen vaadittavia terveyden merkkejä mutta jonne kotiutuminen samalla assosioituu kroonistumiseen (ks. Jäntti 2012, 114–123). Myös suomalaisilta mielenterveyskuntoutujilta vuonna 2007 Mielenterveyden keskusliiton kanssa keräämässäni kotikirjoitusaineistossa sairaala näyttäytyy ensisijaisesti paikkana, josta kaivataan kotiin.

⁹ Ahmed 2002, 88; Johansson ja Saarikangas 2009, 18–19.

¹⁰ Ks. esim. Wood 1994 ja Reiss 2008.

¹¹ Goffman 1961, 23.

¹² Negatiivisista representaatioista esim. Cross 2010, 129–134. Mielenterveyden keskusliiton vuonna 2013 julkaiseman mielenterveysbarometrin mukaan 23 prosenttia suomalaisista ei haluaisi mielenterveyskuntoutujaa naapurikseen. Vuoden 2011 prosentista (28 %) tämä joukko oli hieman pienentynyt, mutta alle 25-vuotiaista jopa 39 prosenttia ilmoitti, ettei haluaisi mielenterveyskuntoutujaa naapurikseen. Vertailun vuoksi todettakoon, että asenteet maahanmuuttajia kohtaan olivat lievempiä.

¹³ Tischler 2007, 95; Toro et al. 1995, 280.

¹⁴ Toro et al. 1995, 285–286.

¹⁵ Ks. esim. Jönsson 2005, 153–174.

¹⁶ Honkasalo 2004, 58.